

חיל האוויר הישראלי ומלחמתו בטרור

אלוף (מיל) גדעון שפר (שפורר)

בין המדינאי המחליט ללוחם האווירי המבצע. המלחמה בטרור אינה נגמרת בפגיעה במפגעים בלבד. המאפיין את האויב הטרוריסט בא לידי ביטוי מובהק בכך שאינו גוף בנוי וגלוי, אין לו מפקדות גלויות וידועות, אין לו צבא בעל תשתית מסודרת וידועה, הוא אינו "מדינת" אויב. הוא ישות מפוזרת החיה בתוכנו ובמדינות תומכות. פועל בחסות אזרחים שחלקם תמימים, חלקם תומכים, רבים מתנגדים לו אך אין להם כל יכולת להקיא מקרבם. בלחימה בטרור מתקיים צורך מובהק לפגוע גם במחסנים, מתקני אימונים, מתקני יצור, רכב, משגרי רקטות ועוד. חיל האוויר מחויב לסייע באיסוף המודיעין ולסייע לכוחות צה"ל וגופי בטחון אחרים בכל תחומי פעולתם. על חיל האוויר מוטלת משימה נוספת אשר תעמוד למבחן בזמן הנכון: פגיעה במדינות שולחות, מנהיגים שולחים ותומכים בטרור.

חיל האוויר הינו חיל אשר נבנה לאורך שנים למלחמה כוללת. לאור המציאות באזורנו מוצא עצמו החיל משתתף במלחמה בטרור בתוככי איו"ש ואזח"ע, אולם יכולת הפעלת חיל האוויר במלוא כוחו אינה מתקיימת. אי-הפעלתו של חיל האוויר במתכונת אליו נבנה, כחיל גמיש המוכן לכל אופי של פעילות וזמינות מיידית, תהא טעות צבאית ומדינית כאחד. המלחמה בטרור העוטף אותנו ומצוי בתוכנו מחייבת הפעלת מגוון תשובות ואמצעים שחלקם מצוי רק בידי חיל האוויר. זו מלחמת קיום ויש להתמודד עימה לאורך זמן ולנצח בה. הכלים שנמצאים בחיל יפותחו ויכולים לתת מענה גם ללחימה בטרור. "זו מלחמה על אפקטים והשפעות על ציבור", אמר ד"ר אלי לויטה בכנס הרצליה האחרון והוסיף: "מתקיים קושי בולט לתרגם עליונות צבאית לתוצאה רצויה בעולם הטרור".

חיל האוויר הישראלי משתתף בלחימה בטרור מאז הקמת המדינה והקמת חיל האוויר בשנת 1948. החל מהשתתפות במלחמות העצמאות, הרדיפה אחר פדאינים ברחבי הנגב עוד בטרם מלחמת קדש, דרך המלחמה במחבלים מגבול ירדן בשנות השישים ובהמשכן המלחמות השונות בלבנון, במשך שנות הלחימה באינתיפאדה ועד לעימות הנוכחי. במהלך אותן מלחמות ומאבק מתמשך, השתנתה דרך הפעולה בהתאם לתוצאות הנדרשות, בהתאם לסביבת הפעולה, עם קיומה של תקשורת גלויה ופתוחה וכן כפונקציה של השטח הגאוגרפי, בשינויים שבין שטחים פתוחים לאלה הבנויים בצפיפות ובהתאם למרחק אזור הלחימה, התפתחות מודיעין והאמל"ח האווירי. ניתן לראות את התקיפות הרחוקות בטוניס על מפקדת ערפאת ששלחה פיגועי טרור לעברנו, ואת תקיפת הכור בעירק שאיימה להכחיד את ישראל, כחלק מהמלחמה של ישראל בטרור המאיים עליה. אותו טרור ההופך עם התעצמותו לכדי איום אסטרטגי, אם לא איום קיומי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בתוצאות שאנו רואים היום, לאחר כשנתיים של לחימה בטרור הסובב אותנו ומצוי בתוכנו.

צה"ל הוקם ונבנה כדי להבטיח את המשך קיומה הבטוח של מדינת ישראל ואזרחיה, במזרח התיכון העוין אותנו ולא צפוי להפסיק להיות עוין לעצם קיומנו כאן. חיל האוויר, כזרוע מרכזית ובעלת יכולת אסטרטגית, משתתף בלחימה ובחלקה אף באופן בלעדי. במאמר זה אנסה לסקור את משמעות הלחימה האווירית בטרור והשפעותיה על חיל האוויר, על אנשי צוות האוויר, על המפקדים המחליטים ועל סוגיות אנושיות ומוסריות העומדות בפני הלוחמים האוויריים בסוג לחימה זה. על הקשר ההדוק

ההרתעה הפועלת כנגד מדינות, יכולה דווקא לשמש זרז לטרוריסטים הרוצים בהסלמת המלחמה. כפי שהחלטה לצאת למלחמת של"ג נבעה מנסיון ההתנקשות בשגריר ארגוב באנגליה.

ארה"ב, כמעצמה שנפגעה מטרור באופן ישיר בהתקפה על בנייני התאומים והפנטגון ב-9.11.2001, בחרה להגיב בדרך הנכונה לתרחיש. אין לה יעדים ברורים של ארגון הטרור, לכן תפגע במנהיגים ובמדינות המשלחות. היא בחרה ללכת למלחמה המאפשרת לנצל את חילות האוויר שלה, את הכוחות המיוחדים ואחרים, למיגור מדינת טרור ושליטיה. זו לא היתה בחירה קלה וטרם הושגה תוצאה מספקת באפגניסטן, אך ברור לכל שליט שתומך במדיניות טרור שזו תגובתה של מעצמה וכך מתכננת ארה"ב לפעול גם מול עיראק, כך גם פעלה מול שליט לוב לאחר מעורבותו בטרור נגדה, ועוד.

שונה המצב במזרח התיכון. יכולתה של מדינת ישראל לתקוף את לבנון וסוריה כמדינות תומכות טרור, אינה מוטלת בספק. הכח הצבאי נבנה ומוכן לכך, בדגש על חיל האוויר הישראלי. השימוש במדרגה זו נשקל כל פעם מחדש. תגובה כזו פותחת פתח להסלמה גדולה. ככזו, ראויה היא לדיון חוזר ונשנה. היטיב להציג זאת מר אפרים הלוי, ראש המועצה לבטחון לאומי וראש המוסד הקודם בכנס הרצליה האחרון: "נסיון הפיגוע במטוס ישראלי במומבסה מייצג פעולת מגה-טרור ויש לקחת בחשבון שהצלחת פעולה כזו היתה יכולה לשנות את המצב. פיגוע הטרור בארה"ב ב-11 בספטמבר יצר תגובות שרשרת של ארה"ב. פחות משנה לאחר הפיגועים, יצאה ארה"ב נגד אפגניסטן וצפויה לצאת למלחמה נגד עיראק. הממשל האמריקאי הקים השבוע משרד לבטחון לאומי. ההשפעה של אירועים אלה על בטחונה של ישראל צריכה להישקל. האיום הוא איום של השמדת עם והשמדת מדינה. מול איום כזה יש למדינת ישראל קשת רחבה של תשובות וראוי שלא ייחשפו בטרם עת".

אם יתרחש אירוע מגה-טרור בישראל, תהיה תגובה צבאית ההולמת תרחישים חמורים. תגובה זו אמורה לטפל בהרתעת מנהיגים של מדינות טרור ופגיעה במנהיגי הטרור ושלוחיו הפזורים.

מקומו של חיל האוויר בתרחיש זה מובהק. מקומו של חיל האוויר בלחימה בשטחים הולך ומתפתח ומתייצב במקום הנכון ליכולות המגוונות של החיל וזמינותו הגבוהה. המאפיין של המלחמה בטרור בשטחים מחייב מודיעין מדויק, זמן תגובה מהיר, רצוי תכנון מוקדם ומדויק של חקר המטרה וסביבותיה, ולבסוף - דיוק מירבי בביצוע. כאשר מחברים את כל האילוצים, ברור שבידי חיל האוויר הישראלי מצויה תשובה מתאימה, אם ע"י מסוקי קרב ואם ע"י מטוסי קרב וכמובן השתתפות מלאה בכל איסוף

המודיעין ומימושו למטרות בזמן אמיתי. החלופה לבצע מבצעים יבשתיים בלבד, ע"י הכוחות המיוחדים ואחרים, אינה מעשית, פעילות כזו לא תקטין את מספר הנפגעים האזרחיים ובודאי שתגדיל את מספר הנפגעים בקרב חיילי ישראל. להערכתך, יקטן מספר המבצעים האפקטיביים, לאור הקושי להחליט על מבצעים קרקעיים שמטבעם הם מורכבים ומרכיבי הסיכון בהם גבוה.

אחד המאפיינים מלחמת טרור זו, הינה המעורבות העמוקה של אזרחים שהפכו להיות מפעילי טרור, ממשיכים להתגורר בביתם וסביבם אזרחים תמימים. מניחים שמוגנים הם מפני תגובה ישראלית ואף צודקים ברוב המקרים. וטוב שכך הוא.

כאשר הטרור מורכב בחלקו הגדול מ"פצצות חיות", מחבלים הבאים להתאבד, מסתכמת הלחימה, רובה ככולה, במניעה. המתאבד הינו "הפצצה החכמה" בעולם, היא חושבת, רואה, שומעת, מריחה, מתמרנת ובזמן אמיתי בוחרת את מטרותיה. קשה מאוד לשבש פצצה חכמה זו כשכבר יצאה לדרכה. לכן סוג הלחימה העוסק במניעת יציאתו של המחבל המתאבד למשימתו היא הדרך הנכונה. במגרש זה לחיל האוויר מירב היתרונות בהנחה שהמודיעין מדויק.

ההשפעה של תרחיש זה על הלוחם האווירי הינה מיידית ובולטת. מרחב ההחלטה של איש צוות האוויר קטן משמעותית. חונכנו כולנו כלוחמים אוויריים, לנתח את האיום, להתאים את החימוש למטרות ולבצע באופן המושלם ביותר. בלחימה כוללת היכולת של הטייס להתאים ביצוע המשימה לתנאים המשתנים אינה מוגבלת כמעט. בלחימה בטרור מחויב איש צוות האוויר להיות רגיש לכל שינוי, לוודא שהתנאים בשטח תואמים לתנאים שבהם בוצע התכנון, ובהתאם לכך התקבלה ההחלטה המדינית לתקוף, ומעבר להכל לבצע באופן המושלם האפשרי. מחיר הטעות בלחימה אינו גבוה בהשוואה למחיר הטעות בלחימה בטרור בסביבתנו אנו. המבצע אמור להבין את שיקולי המתכנן ומגבלותיו. המבצע האווירי הינו שליחו של המחליט המדיני, המצפה לביצוע כמו בתכנון. לטעות יש מחיר במישורים רבים. אנו, לוחמי צוות אוויר, הופכים ל"גנרלים" בפועל. כפי שמצפים מלוחם קרקעי שיבין את ההשלכות של החלטותיו בלוחמה בטרור, על המדינה והסובב אותה. בתהליך זה אנו יוצרים את שבירת מוטת הפיקוד הטבעית. כאשר האחריות למשימה בידי המבצע בשטח והשלכותיה זורמות כמעט ישירות לדרג המדיני.

ניתן לראות את דברי הרמטכ"ל רב אלוף (בוגי) יעלון בימערכות גיליון 385, ספטמבר 2002: "המשימות המורכבות ביותר אינן מצויות בלבנון, אלא דווקא ביהודה ושומרון ובחבל עזה. ככל שהאויב אינו מורכב משחור ולבן, אלא

ממוקם דווקא בתחום האפור, העמום יותר, כך מתקשים החיילים יותר ויותר, והמפקדים נדרשים להבין, וגם ליישם בשיקול הדעת שלהם את המדיניות המנחה - מרמת הנחיות הדרג המדיני ועד ההנחיות הטקטיות".

בידי הלוחם האווירי מצוי נשק רב עוצמה. הוא מחוייב באיפוק ושליטה עצמית גבוהים. האם המטרה שיכולה להיות רכב נוסע, מצויה עכשיו באזור נקי... האם בעוד כמה שניות כאשר יפגע הטיל או הפצצה תהיה "הסביבה מתאימה", האם לא לבצע עכשיו ולתת למטרה לברוח לביצוע עוד פיגוע התאבדות בישראל! רוב המטרות בטרור הינן קטנות, ניידות, חיות "המטרה" הינה קצרה ביותר ומוגבלת לסביבה מתאימה. מרחב צר זה הינו תחום הפעולה וההחלטה של הלוחם האווירי בטרור; הוא שונה בכך משמעותית ממרחב ההחלטה במלחמה כוללת. התפתחות כלי הנשק ויכולת הפגיעה הנקודתית, יחד עם מגוון חימוש רחב המתאים לסוגי מטרות רבים, עם שליטה יחסית טובה בהיקף הפגיעה הסביבתית, הם אלה המאפשרים את פעולת חיל האוויר גם בתרחישים המורכבים של הלחימה בטרור בשטחים. ללא נשק מדויק ונקודתי, היה מחבואם של המחבלים בקרב האזרחים מושלם. ללא נשק מדויק הייתה התגובה צפויה להיות מופנית באופן טבעי יותר כלפי מנהיגים ומדינות תומכות טרור. רוסיה בלחימתה בטרור בצ'צ'ניה, הפעילה כח צבאי כמעט ללא מגבלות, ללא תקשורת שתראה לעולם בזמן אמיתי את אופן פעולתה. הלוחם האווירי וגם הלוחם הקרקעי הישראלי חי ב"אקווריום". מעשיו נראים באופן מיידי בכל העולם. הלוחם האווירי חייב להיות מודע היטב למצב זה ולהפנימו, בעיקר לאיכות ביצוע המשימה כלשונה ובמינימום טעויות אישיות.

הלחימה מהאוויר מתועדת כולה בתמונה ובדיבור. יכולת התחקיר המדויקת מהווה נדבך חשוב בבניית יכולת המענה של חיל האוויר. חשוב שנדבך זה ימשיך להיבנות ולהתחזק ע"י תחקיר דקדקני של כל פעולה אווירית מבצעית, כפי שאכן נוהג חיל האוויר הישראלי מימים ימימה. נוהג זה מקל על המאבק הפנימי של הלוחם האווירי בעת ביצוע המשימות עצמן. יודע הוא שעומד הוא למבחן איכות הביצוע בכל שלב. נוהג זה משפיע נכון על ההחלטות שמקבל הלוחם האווירי בעת הביצוע עצמו. נוהג זה יעמוד למבחן ההיסטוריה ויוכיח את ניקיון כפיו של הלוחם האווירי הישראלי במלחמה זו בטרור.

מפקד חיל האוויר, האלוף דני חלוץ, התייחס לנושא בכנס עמותת חיל האוויר בדצמבר 2002: "במהלכה של שנה זו נשמעה ביקורת על רמת מוסר הלחימה של טייסי חיל האוויר ומפקדיו, כמו גם על זו של לוחמי צה"ל. חברי העמותה, אני עומד כאן לפניכם כמפקדם של הלוחמים וקובע שאין מוסריים כלוחמינו, אין ערכיים מאנשינו. לא

אנו בחרנו את המלחמה הזו, אך אנו נחושים לנצח בה. כניעה לטרור תהא הטעות האסטרטגית של מדינת ישראל, היא תאותת לאויב שנמצאה הדרך לנצח אותנו. אנשינו עומדים יום יום מול הדילמות הערכיות והמוסריות ונותנים את התשובות הראויות. המלחמה האסימטרית הזו מתבטאת בעיקרה באסימטריה של מוסר וערכים. אין אנו חפצים במוותם של חפים מפשע, תהליכי התכנון, הביצוע והבקרה המבצעית קפדניים ביותר. כל אירוע מתחקר ואנו הראשונים להלקות עצמנו על ליקויים וטעויות. מאיימים עלינו שישגירו את הלוחמים לבית הדין לפושעי מלחמה. אין בית דין נאות שימצא בנו רבב, ההיסטוריה היא זו שתשפוט אותנו ואת אלה המטילים בנו קלון". כל עוד פעל הלוחם האווירי המבצע כאות בתוך מרחב הלחימה המורכב, שקל נכון את התמונה וביצע כראוי, ראוי הוא לגיבוי מלא. לא יהא זה ראוי להגיע למצב בו מוטלת האחריות על המבצעים או על המפקדים המחליטים. הלוחמה בטרור קושרת את הדרג המדיני כמעט ישירות למבצע בשטח.

לאחר שנלקחה החלטה לביצוע שאושרה ע"י הדרג המדיני מראש, השותפות לאחריות ולתוצאה הינה מלאה. גם כך כבדה המשימה לאיש צוות האוויר והאחריות המוטלת עליו ברורה לו היטב. מחיר הטעות מעיק עליו הרבה יותר מאשר הסיכון במשימה עצמה. כל איש צוות אוויר היה מעדיף לפעול במלחמה מסוג "אחר" ולא באופי מלחמה זו. אנו מחויבים לתמוך בלוחמי האוויר, להשכיל ולתכנן מדויק ונכון, ולאפשר ביצוע משולם ככל שניתן. עלינו לזכור - זו מלחמה קיומית. אין מלחמה "נקיה" וחובה שלא "נתעייף" מלהילחם בה. "בסוג מלחמה כזה חשוב חזון ארוך טווח מנשק ארוך טווח", אמר ד"ר לויטה באותה הרצאה בכנס בהרצליה בנושא החוסן והבטחון הלאומי.

אני יכול לסכם ולומר שחיל האוויר הישראלי פועל במקצועיות רבה ובדיוק רב, ומאפשר למדינאים מרחב החלטה נכון, מתי להפעיל את חיל האוויר ובאיזה משימות. תקוותי שתמיכת המפקדים והמדינאים בלוחמי האוויר ובדרישות המורכבות מהם, יחד עם ציפיה לתוצאות טובות, תימשך כל עוד נדרש לכך. ראויים הלוחמים לתמיכה זו.

המאמר נכתב ע"י אלוף (מיל.) גדעון שפר, לוחם אווירי במשך 32 שנים, מפקדן של שתי טייסות קרב, מפקד בסיס בח"א, ראש מחלקת המבצעים בחיל האוויר, ראש להק אוויר, ראש מטה חיל האוויר, ראש אכ"א בצה"ל.
לאחר שחרורו מצה"ל היה ראש המועצה לבטחון לאומי בפועל בשנת 2000. חבר דירקטוריון מכון פישר למחקר אסטרטגי אוויר וחלל, מטעמו מתפרסם מאמר זה.